

Nr 2.

Ankom till riksdagens kansli den 6 juli 1914 kl. 2 e. m.

Andra kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande, nr 2, i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående åtgärder för förbättring av folkskoleväsendet på landsbygden.

I en inom andra kammaren av herr *Helger* väckt motion nr 155 hemställes, att Riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t måtte taga i övervägande, vad från statens sida kan göras för förbättring av folkskoleväsendet på landsbygden.

Till stöd för denna hemställan har motionären i sin motion, afgiven den 5 februari i år nr 261, anfört följande:

»I en inom riksdagens andra kammare detta år väckt motion (nr 64) hemställer herr *Hamilton m. fl.* »att riksdagen måtte till Kungl. Maj:ts förfogande ställa ett belopp av högst 8,000,000 kronor att utgå i form av anslag till rikets skoldistrikt om 10 kronor för varje i folk- och småskolor undervisat barn i enlighet med de villkor Kungl. Maj:t fastställer».

Motionen

Ifrågavarande motions huvudsyfte synes vara att bereda landsbygdens kommuner lindring i kommunalutskylderna. Men därjämte avses att göra det möjligt för fattiga skoldistrikt att ordna sitt skolväsen på ett tillfredsställande sätt. Båda dessa syften äro ju synnerligen behjärtansvärda.

Motionären bestyrker med exempel, hur oerhört dryga de kommunala skattebördorna äro i en stor del kommuner på landsbygden. I 10 uppräknade och namngivna landskommuner varierade kommunal-

Bihang till senare riksdagens protokoll 1914. 13 saml. 1 avd. 2 häft. (Nr 2.) 1

utskylderna mellan 200 öre och 307 öre per fyrk och 24 andra kommuner hade en uttaxering av mellan 150 och 180 öre per fyrk.

Den största posten är för landskommunerna utgifterna till folkskolan. Dessa utgifter hava sedan år 1874 stigit från 4,441,651 till 25,919,584 kronor och i procent av övriga utgifter från 29,6 till 44,7. Från totalsumman 1910 skall dock dragas statsbidraget för samma år 9,101,082 kronor.

»Vore det nu så», säger motionären, »att den folkskoleundervisning, som med anlitande av så betydande belopp av de hårt skatte-tyngda landskommunernas budget meddelas, vore god eller i övrigt tillfredsställande, hade saken dock en försonande sida. Så är dock, som en blick på vår folkskolestatistik visar, långt ifrån fallet.»

I en tabell visar motionären, att endast 28,9 procent av hela barnantalet åtnjutit »hel undervisningstid». (Med hel undervisningstid menar motionären då, att varje klass undervisas av en lärare.) Vidare framhålles, att icke mindre än »86,120 barn i skolåldern 7—14 år icke åtnjuta någon som helst undervisning».

Även om man icke ställer anspråken så högt, att man till »heltidsläsande» räknar endast de skolor, som ha en lärare för varje klass (folkskolor litt. A och småskolor litt. a) utan begagnar den gängse terminologien »heltidsläsande» för skolor med 8 månaders årlig undervisning för varje barn (litt. A, B, D och E samt a och b), och även om siffrorna, som angiva de barn, vilka icke erhållit någon undervisning alls, äro så till vida missvisande som däri troligen inberäknats sådana barn, som före 14-årsåldern inhämtat folkskolans kurs, så måste man likväl giva motionären rätt i hans sammanfattande uttalande: »Slutinttrycket av en hastig överblick över landsbygdens folkskoleförhållanden måste bliva en känsla av stark beklämning. Så dryga skattebördor på kommunerna och så otillfredsställande skolförhållanden! Att något med allra snaraste måste göras för att råda bot på dessa uppenbara missförhållanden borde stå klart för envar, som inser av vilken vital betydelse för folkets och landets framtid folkskoleundervisningen är.»

Det botemedel, som motionären föreslår, torde dock enligt vår mening knappast leda till det åsyftade målet, såvitt det är att förbättra landsbygdens skolväsen. Det är en helt ny princip för utdelande av statsbidrag till skolväsendet motionären här vill införa. Statsbidraget skulle utgå med visst belopp för varje undervisat barn. De nu utgående statsanslagen räknas som bekant efter antalet lärare och deras tjänstear och utbildning.

Lyckligtvis är det endast fråga om ett provisorium, men även

som sådant är förslaget föga lyckligt, åtminstone i den form det föreligger.

Om staten beviljade ett anslag av 10 kronor för varje skolbarn, komme de största beloppen de skoldistrikt till godo, som hade det största barnantalet i sina skolor. Det bleve ett premierande av stora skolavdelningar.

Att motionären haft en känsla av denna olägenhet, synes framgå därav, att han i motiveringen antyder nödvändigheten av att det fastställes ett maximiantal barn i varje skola. (Med skola menar motionären tydligen det antal barn som undervisas av samme lärare, så att exempelvis en skola med 4 lärare räknas som 4 skolor.) Härvid har emellertid förbisetts två saker; dels att det komme att ligga i skoldistriktets intresse att detta maximum också bleve minimum, dels att en hel mängd skolor i glest bebyggda trakter med bästa vilja i världen inte kunna uppnå detta maximum och därför heller icke komma i åtnjutande av lika stort anslag som skoldistrikt i barnrikare trakter.

Ett par exempel torde åskådliggöra, hur den ifrågasatta reformen komme att verka.

Vi antaga, att maximiantalet barn, för vilka statsbidrag finge åtnjutas, sattes till 40.

Högsta anslaget eller 400 kronor erhöles då det skoldistrikt, som har minst 40 barn i varje skola. Det låge då i distriktets intresse att så ordna skolförhållandena, att barnantalet hölles uppe vid detta antal. Om t. ex. på grund av långa skolvägar en skola med 40 barn behövede delas, genom att en ny skola inrättades för de mest avlägset boende barnen, finge skoldistriktet inte ett öre mer i statsbidrag för dessa barn, ehuru det fördubblade sina kostnader för deras undervisning.

På samma sätt bleve förhållandet om en flyttande skola förvandlades till två fasta.

Och om en litt. F-skola (folkskola med småskoleavdelning) med 40 barn förvandlades till en E-skola (4-klassig folkskola) och en b-skola (2-klassig småskola), båda med heltidsläsning, finge skoldistriktet för sin nyinrättade småskola icke ett öre mer av det nu ifrågasatta statsbidraget, än det hade förut.

Det finnes skoldistrikt, som på grund av de långa avstånden måste hålla skolhus och lärare för ett tiotal barn och mindre. För sådana skolor erhöles distriktet endast $\frac{1}{4}$ så stort eller ännu mindre anslag, än som beviljades för en skola med 40 barn, och detta fastän en skola med 10 barn kostar församlingen nära nog lika mycket, som 40-barnsskolan kostar.

Föga mindre välbetänkt är det att, som motionären föreslår, bevilja lika stort anslag för alla skolbarn oberoende av om de undervisas av folkskollärare eller av småskollärare. Folkskolläraren kostar skoldistriktet ungefär dubbelt så mycket i löneförmåner som småskoleläraren, och på ett och annat ställe har man redan nu af denna anledning, anställt småskollärare till platser, som bort besättas med bättre kvalificerade lärarkrafter. Och detta fastän det nuvarande statsbidraget utgår i proportion till lönen. Skulle det nya statsbidraget utgå med lika stort belopp, antingen barnen undervisades av folkskolelärare eller av småskolelärare, bleve det synnerligen svårt för inspektörerna att hindra strävan att ersätta de förra med de senare. De s. k. mindre folkskolornas antal skulle då ökas mer än hittills.

Det skulle t. o. m. kunna inträffa att ett distrikt befriades från alla utgifter för en dylik mindre folkskola, ja rent av gjorde sig en liten nått vinst på anordningen. Se här en stat för en mindre folkskola med minimilön och 40 barn. Och sådana finnas icke så få.

Inkomster:

Statsbidrag 90 % av minimilönen	450:—
» för 40 barn à 10 kr.	400:—
	Kronor 850:—

Utgifter:

Lärarynnans lön	500:—
Hyra och ved för skollokalen	125:—
Bostad och vedbrand för lärarinnan	100:—
Barnen elda och städa, föräldrarna skura	
Materiel	10:—
Diverse	25:—
Saldo, skoldistriktet till godo	90:—
	Kronor 850:—

Av ovanstående kritik torde framgå, att herr Hamiltons m. fl. motion icke gärna kan antagas i den form, den föreligger.

Om sålunda den väg, som herr Hamilton i sitt varma intresse för folkundervisningen anvisat för frågans lösning, synes oframkomlig, äro dock de missförhållanden han påpekar av sådan art att det icke är en dag för tidigt, att statsmakterna taga i allvarligt övervägande vad som kan göras för avhjälpan av desamma.

Redan 1842 års folkskolestadga avsåg att bereda alla svenska barn 8 månaders årlig undervisning under skolåldern. Undantag skulle tills vidare medgivas för fattiga och glest befolkade skoldistrikt. Ännu 60 år efter folkskolestadgans tillkomst äro mångenstädes undantagen regel. Av folkskolestatistiken för 1910 framgår att 39.2 % av alla Sveriges i skolåldern varande barn erhöilo undervisning endast halva den normala årliga lästiden. En förändring till det bättre är visserligen märkbar. Procenttalet barn, undervisade i skolor med halv lästid, var tio år förut 51.1 %. Med samma takt skulle efter 33 år samtliga våra skolbarn erhålla hel undervisningstid. Men nu är att märka, att den ökning i antal heltidsläsande skolor, som på de senaste åren förekommit, kommer huvudsakligen på industrisamhällen och mera befolkade orter. När dessa fått sitt undervisningsväsen ordnat, kommer utvecklingen vad beträffar de återstående, de rena landsbygdsskolorna, att gå betydligt långsammare, varför vi näppeligen ha någon utsikt att nå målet, 8 månaders årlig undervisningstid för varje skolbarn, under denna hälften av 20:de seklet, om nämligen icke kraftigare åtgärder än hittills vidtagas för skolväsendets uppräckning på landsbygden.

Men sådana åtgärder måste vidtagas, om vårt folk skall gå en lycklig framtid till mötes. Det kan icke vara välbetänt, än mindre rättvist, att många tusen barn, blivande medborgare i samma land och med samma rättigheter och skyldigheter mot samhället, skola bara därför, att de råkat födas i en avlägsen och glest befolkad bygd, erhålla endast hälften så lång och därtill sämre undervisning än de, vilka fått sitt hem på mera befolkade orter.

Många skoldistrikt kunna icke under nuvarande förhållanden med bästa vilja i världen så ordna sitt skolväsen, att hvarje barn kommer i åtnjutande af den undervisning, som författningarna avse. Ett exempel skall tydliggöra detta. Ett skoldistrikt med något över 1400 invånare i en avlägsen skogsbygd har en 3-klassig heltidsläsande folkskola, 3 F-skolor (folkskolor med småskoleavd.), 3 mindre folkskolor och en flyttande småskola. För detta allt annat än tillfredsställande skolväsen få församlingens skattdragande betala 300 öre pr bevillningskrona. Därjämte betalas i två skolrotar 140 öre pr bevillningskrona för skolbyggnader, således i dessa rotar 440 öre endast till skolorna.

Om denna församling skulle nödtorftigt ordna sitt skolväsen med heltidsläsning, hade den att först utbetala mer än 50,000 kronor till uppförande av skollokaler, vidare måste anställas 4 folkskollärare och 5 småskollärarinnor, för vilka skoldistriktet skulle, även med de nya grunderna för statsbidraget, nödgas iklåda sig en årlig utgift på ytter-

ligare cirka 2,000 kronor. Ehuru intresset för folkskoleundervisningen i detta skoldistrikt är synnerligen stort, är det under nuvarande förhållanden helt enkelt omöjligt att här på ett tillfredsställande sätt lösa skolfrågan. Och på samma sätt eller ännu värre är det ställt i många glest befolkade skoldistrikt i vårt land.

Det är härav tydligt att staten måste i sådana fall träda hjälpande emellan. På vad sätt detta skall ske, kan näppeligen av en enskild riksdagsman utredas.

Ovan är påpekat att den lösning av frågan, som herr Hamilton föreslår, icke är den lyckligaste. Och den rationellaste utvägen, hela skolväsendets övertagande av staten, är riksdagen näppeligen ännu benägen för. Den förändring i grunden för statsbidragets utgående, som senaste riksdag i princip godkänt, blir för åtskilliga skoldistrikt en betydelsefull hjälp. För andra däremot är den endast en ersättning för en nu till statsverket indragen inkomst. I alla händelser är åtgärden långt ifrån tillräcklig.

Man kan då tänka sig ett fortgående på den inslagna vägen sålunda, att staten övertog hela lärareavlöningen, eventuellt en del av andra skolutgifter. För denna åtgärd har emellertid första kammaren visat sig ytterst obenägen.

En annan utväg vore att bringa direkt hjälp åt de mest betungade skoldistrikten. Om staten t. ex. lämnade ett extra anslag till de skoldistrikt, som för nödvändiga skolutgifter utbetalade ett minimibelopp exempelvis 2 kronor per bevillningskrona, så skulle säkert en hel del kommuner kunna bättre ordna sitt skolväsen. Anslaget skulle givetvis utgå i proportion till församlingens egna uppoffringar och måhända i stigande skala.

Vi förbise icke, att även denna utväg är ofullkomlig, så länge taxeringen särskilt av jordbruksfastigheter är så ojämn som för närvarande. En förändring till det bättre i detta hänseende har emellertid — såsom herr Hamilton i sin motion påvisar — otvivelaktigt inträtt särskilt genom 1913 års taxering.

Om sålunda den förnämsta orsaken till skolväsendets efterblivenhet på landsbygden är de höga kommunalutskylderna, så måste det medgivas, att en hel del skoldistrikt skulle kunna bättre ordna sitt skolväsen även under nuvarande förhållanden. Det är ingalunda endast i de fattigaste kommunerna, som halvtidsläsningen florerar. På många orter nöjer man sig med halv lästid, på grund av för långt driven sparsamhet, på andra ställen för att tillfredsställa föräldrarnas önskan att ha barnen till hjälp i hemmet eller arbetsgivares åtrå efter billig ar-

betskraft. Det senare är förhållandet på vissa orter i Skåne, där skolorna visserligen till namnet äro heltidsläsande, men den obligatoriska lästiden för betodlingens och vallningens skull förkortas med 2 månaders s. k. sommarskola, som tvärt emot lag betraktas som frivillig, d. v. s. besökes endast av de burgnares barn, under det de fattigas sysselsätts med förvärvsarbete. Ja, skolgångsuppgifterna och lärarnes erfarenhet visa, att många fattiga barn få tillbringa en stor del även av de återstående 6 månaderna på betfält och betesmarker i stället för att åtnjuta den undervisning och fostran, som samhället är skyldigt att giva dem.

Mot nu uppräknade oefterrättlighetsförhållanden hjälper icke i stort sett penningeanslag från statens tida. Möjligen kunde pekuniär hjälp i någon form lämnas föräldrar, som på grund av fattigdom nödgas låta exploatera sina barns arbetskraft. Dessa understöd borde dock icke utgå i den kränkande formen av fattighjälp. Vad som här mest behöves är upplysningsarbete och lagstiftningsåtgärder.

På många håll råder stor oklarhet i uppfattningen om skolornas organisation. De skolor, som här benämnts halvtidsläsande, anser man på många håll rent av för de normala och heltidsläsningen för ett nytt påhitt. Ja, det har inträffat att föräldrar rent av anordnat skolstrejk, då heltidsläsning inrättats.

Sådana fall visa framför allt hur behövlig folkskoleundervisningen är på dessa orter.

Hur olika dylika fall behandlas, torde framgå av ett par exempel ur folkskoleinspektörernas senaste berättelser.

En folkskoleinspektör skrifver: »Två litt. E-skolor hava under perioden inrättats på den egentliga landsbygden, den ena i E., den andra i V., men på grund av allmänt missnöje bland föräldrarna med den förment långa skoltiden och föregiven svårighet för barnen att dag efter dag under 8 månader av året besöka skolan, måste skolråden begära ändring i skolformen till litt. C. Det hjälpte icke att inskränkning i lästiden till 5 timmar dagligen och endast 5 dagar i veckan medgavs. Skolkningen blev så allmän och förbittringen i sinnena så stor, att domkapitlet fann skäligt medgiva återgång till skolformen litt. C!»

En annan inspektör nämner om tre fall av skolstrejk till följd av heltidsläsningens införande. Han berättar utförligt om det ena af dessa fall, emedan han anser det vara typiskt i fråga om föräldrarnas ställning till frågan om heltidsläsning.

»En del av barnens föräldrar förstodo dock icke att värdera den

förbättrade undervisning, som nu kom deras barn till del. De ingingo därför till skolrådet tvenne gånger efter hvarandra med begäran, att skolorna i S. skulle återföras till sämre skolformer med varaundagsläsning. Då skolrådet icke härutinnan ville tillmötesgå dem, upphörde de att sända sina barn till skolan varje dag och läto dem komma endast varannan. Med anledning därav förrättade jag genast inspektion i S. skola, varvid jag tog noggrann kännedom såväl om de missnöjda föräldrarnas skrivelser till skolrådet som om övriga förhållanden.

Som huvudskäl för sin begäran om återgång till de sämre skolformerna i S. hade föräldrarna anfört:

1:o. att barnen på grund av långa skolvägar blevo överansträngda och till följd därav sjuka;

2:o. att torparne med sitt lantbruk behövde barnens hjälp i sitt arbete, att de därför vid heltidsläsning ibland måste hålla barnen hemma från skolan, men att de undveke detta senare, då barnen gingo i skolan endast varannan dag.

För att undersöka, hur det i verkligheten förhölle sig med de anförda skälen, inhämtade jag uppgifter rörande skolvägarnas längd och granskade skolans dagböcker från och med 1900. — — —

Undersökningen gav till resultat att

1:o. Skolvägarna befunnos icke längre här än vid de flesta andra landsbygdsskolor med heltidsundervisning. Det stora flertalet barn hade för landsbygdsförhållanden jämförelsevis korta skolvägar.

2:o. Det var så långt ifrån att barnen genom heltidsläsningen blivit överansträngda och sjuka, att fastmera ett rakt motsatt förhållande inträtt. Antalet försummade dagar på grund av sjukdom hade icke ens varit hälften så stort, då barnen gått i skolan varje dag, som under den tid, då de gått i skolan varannan dag. — — —

3:o. Föräldrarnas påstående, att de undvika hålla sina barn hemma från halvtidsskolan, befanns icke vara sant. Tvärtom hade de hållit dem nära dubbelt så mycket hemma från halvtids- som från heltidsskolan.

4:o. Barnens frånvaro utan giltigt förfall hade varit sju gånger så stor under halvtids- som under heltidsundervisningen.

Återstod alltså endast föräldrarnas önskan att hava barnen till hjälp i arbete såsom det egentliga motivet till deras begäran att återfå den sämre skolformen. Men då denna önskan uppenbarligen avsåg, att föräldrarna delvis skulle komma undan sina uppfostringsplikter genom att göra barnen i viss mån till självförsörjare vid en ålder, då

de enligt lag hava rätt till erhållande av undervisning och uppfostran och föräldrarna ingen hänsyn togo till skolrådets åtgärder, samman kallade jag dem till ett möte i S. skola den 30 maj 1906.»

Resultatet av detta möte, varvid mellan inspektör och föräldrar hölls »en vänskaplig överläggning om vad som bäst gagnade barnen för deras kommande liv» blev, att föräldrarna efter att ha funderat en tid på saken skickade sina barn i skolan varje dag, »och», tillägger inspektören, »1910 var skolgången i S. skola, den enda med heltidsläsning i Sv. skoldistrikt, bättre än i skolorna med halvtidsläsning i samma distrikt.»

Dessa båda fall ha refererats för att visa hur mycket som på upplysningens väg kan vinnas. Föräldrar äro i allmänhet icke svåra att öfvertyga, då det gäller deras barns väl.

När folkskolorna under mitten av förra århundradet infördes i vårt land, utförde landets prästerskap ett intensivt upplysningsarbete för skolornas räkning. Och utan detta upplysningsarbete hade folkundervisningen icke stått på den standpunkt där den nu står. Men det ser ut som om folkskolans vänner nu för tiden icke skulle kunna i lika hög grad påräkna prästernas intresserade stöd för skolväsendets uppyrkning, många hedrande undantag att förtiga. Och under dessa förhållanden är det icke säkert att ens inspektörernas arbete räcker till för det erforderliga upplysningsarbetet. För övrigt finnes oss veterligen i inspektörsinstruktionen intet, som ålägger inspektören att göra sig så mycken möda, som vad den sistnämnde inspektören gjorde vid den omtalade skolstrejken. Han kunde helt enkelt, som skedde i det förstnämnda fallet, låtit saken bero.

Inom Sveriges allmänna lärarförening har uttalats önskan om åstadkommande av föreläsningar och utgivande av skrifter till upplysning i folkskolefrågan, där så särskilt behöves. Men föreningen har av brist på medel hittills ej kunnat sätta denna plan i verket. Om staten ställde ett litet belopp till föreningens förfogande för ändamålet, skulle därmed icke litet kunna uträttas. Naturligtvis vore det också tänkbart, att staten själv ordnade denna upplysningsverksamhet.

Men upplysning är icke alltid nog. Strängare villkor för erhållande av statsbidrag torde behöva stipuleras för sådana fall, där vederbörande skoldistrikt kunna, men icke vilja göra sin plikt mot det upp växande släktet.

Likaledes borde något göras för förbättrande av skolgången. Ett folkskolläramöte i Lund behandlade den frågan och uttalade sig för bestämmande av böter för skolförsummelse. För vår del finna vi

denna tanke, ehuru den är realiserad i utlandet, föga tilltalande, och anse att den utredning, som vi här ifrågasätta, bör gå ut på att finna möjlighet till att göra de ganska stränga bestämmelser, vi redan ha, fullt effektiva.

Av vad vi nu anfört torde framgå, att åtgärder till upphjälpande av vårt folkskoleväsen på landsbygden äro synnerligen av behovet påkallade, men att frågan härom är ganska komplicerad och svårlöst och därför i behov av grundlig utredning».

Utskottet.

Att skolförhållandena på landsbygden lämna mycket övrigt att önska torde vara ett allmänt känt förhållande. För bedömandet av bristernas art och omfattning hade det varit av stort värde, om utskottet haft att tillgå en fullt tillfredsställande folkskolestatistik för senaste året; men en sådan finnes icke. Den av ecklesiastikdepartementet den 13 maj i år utgivna avser 1911 års folkskoleväsen och är i vissa avseenden ofullständig. Utskottet har därur icke kunnat erhålla uppgift om antalet barn i varje skola, ej heller antal avgångna barn, antal barn, som icke erhålla undervisning i gosslöjd, skolgång o. s. v. De uppgifter om halvtidsläsningens förekomst, som nedan lämnas, gälla sålunda förhållandena 1911.

Då det i allmänhet råder stor oklarhet om de olika skolformernas organisation och lästid, lämnas här efter skolstatistiken en redogörelse för de genom normalplanen legaliserade skoltyperna.

Enligt normalplanen av den 7 december 1900 äro folkskolorna anordnade efter sju olika typer, betecknade med bokstäverna A, B, C, D, E, F och G. De sex första beteckna fasta, den sista flyttande folkskolor. Littera A-skolan, den högsta av dessa folkskoletyper, har fyra årsklasser och särskild lärare eller lärarinna för varje klass. Denna skoltyp förekommer huvudsakligen i städerna, där folkskoleväsendet nått en högre utveckling, men även på en mängd ställen å landsbygden, där större samhällen uppstått. Littera B-skolan består även av fyra årsklasser, sammanslagna till två avdelningar, vardera avdelningen omfattande två årsklasser och undervisad av särskild lärare eller lärarinna. Detta slag av skolor kan även anordnas så, att vardera avdelningens klasser undervisas på skilda tider (littera B²). Med denna sista anordning vinnes visserligen den fördelen, att varje klass undervisas för sig, varemot olägenheten ligger däri, att varje barn erhåller undervisning endast hälften av den bestämda tiden. Littera C-skolan består av två avdelningar med vardera avdelningen omfattande två årsklasser; båda avdelningarna undervisas av samma lärare och på skilda

tider. Littera D-skolan omfattar endast tre årsklasser, vilka samtidigt undervisas av samma lärare eller lärarinna. Littera E-skolan består av fyra klasser, samtidigt undervisade af samma lärare eller lärarinna. Littera F-skolan omfattar både småskole- och folkskoleavdelning, undervisade av samma lärare; båda avdelningarna undervisas vanligen på skilda tider. Med littera G betecknas folkskola med fyra årsklasser, samtidigt undervisade av samma lärare eller lärarinna och flyttande på två stationer.

Då undervisningen meddelas av samma lärare på skilda tider för de olika avdelningarna, uppstår s. k. halvtidsläsning. Varje barn erhåller sålunda i dessa skolor undervisning endast halva den i folkskolestadgan föreskrivna tiden av åtta månader. Halvtidsläsande äro sålunda folkskolor litt. B², C, F och G.

Av mindre folkskolor nämner normalplanen endast två slag, nämligen fasta, omfattande både folkskole- och småskoleavdelning undervisade av samma lärare eller lärarinna på skilda tider (litt. H), samt på två stationer flyttande, omfattande på vardera stationen folkskoleavdelningens fyra årsklasser, samtidigt undervisade av samma lärare eller lärarinna (litt. I). Av mindre folkskolor finnas dock en mängd andra former, däribland »heltidsläsande» mindre folkskolor, i vilka samma lärarinna samtidigt undervisar både småskole- och folkskoleavdelningarna, d. v. s. sex årsklasser på en gång.

Småskolorna äro av fem olika typer: litt. a med två årsklasser, vardera klassen undervisad av särskild lärarinna; litt. b med två årsklasser, samtidigt undervisade av samma lärarinna; litt. c med två klasser, undervisade på olika tider; litt. d med tre klasser, samtidigt undervisade av samma lärarinna (tredje klassen motsvarande folkskolans första klass) samt litt. g flyttande på två stationer, och litt. h flyttande på tre stationer. Av småskolorna äro litt. c, g och h halvtidsläsande.

Av hela landets 15,085 skolor uppgick år 1911 antalet *heltidsläsande* till 8,701, av vilka 7,236 tillhörde landsbygden och 1,465 städerna, under det att antalet *halvtidsläsande* skolor var 6,384, av vilka endast 15 i städerna. *53,2 procent av landsbygdens skolor voro heltidsläsande och 46,8 procent halvtidsläsande.* Av städernas skolor var endast 1 procent halvtidsläsande. Antalet barn, undervisade i heltidsläsande skolor, uppgick för hela riket sagda år till 473,782 eller 62 procent och antalet barn i halvtidsläsande till 290,000 eller 38 procent. Antalet barn i halvtidsläsande skolor på *landsbygden* uppgick till 47,2 procent.

De län, i vilka år 1911 de relativt största antalen halvtidsläsande barn förekommo, voro Älvsborgs län med 28,931 eller 73,6 procent,

Värmlands län med 25,552 eller 72,4 procent och Kronobergs län med 15,940 eller 71,8 procent. De relativt lägsta antalen av halvtidsläsande barn uppvisade Malmöhus län med 2,371 eller 3,6 procent, Gottlands län med 283 eller 4,2 procent och Uppsala län med 1,798 eller 10,9 procent.

Att nära hälften av landsbygdens barnantal erhåller undervisning endast halva den i folkskolestadgan avsedda tiden måste betraktas som ett synnerligen stort missförhållande. Men härtill kommer, att även med hänsyn till de heltidsläsande skolorna undervisningen i många fall är sådan, att den lämnar mycket övrigt att önska. I flera av dessa skolor lämnas undervisning åt ett i förhållande till den till buds stående lärarekraften alldeles för stort antal barn, varav blir en naturlig följd, att behållningen av den meddelade undervisningen blir mindre, än den under andra förhållanden bort bliva. Sådana överbefolkade skolor påträffas inom alla skoltyper, men missförhållandet blir mest betänkligt inom littera E-skolornas kategori, alldenstund i dessa skolor läraren måste *samtidigt undervisa 4 årsklasser*. Enligt uppgift — hämtad ur S. P. Franckes förra året utgivna arbete »Folkskolans lokala förhållanden på landsbygden» — funnos i Kristianstads län icke mindre än 91 E-skolor med över 35 barn, 81 med över 40, 37 med över 50, 12 med över 60, 2 med över 70; en sådan E-skola hade ända till 79 barn. Överbefolkade B-skolor finnas i allmänhet i snabbt växande industri- och stationssambällen. I sådana samhällen och i städer påträffas också överbefolkade A-skolor, men olägenheten härav för dessa skolor minskas dock något av den omständigheten, att varje lärare endast har *en* klass att undervisa.

I sammanhang härmed bör framhållas, att åtskilliga heltidsläsande skolor äro detta endast till namnet. I Skåne förekommer, att den obligatoriska lästiden av 8 månader under året är delad i tre terminer, av vilka den första utgöres av en 2 à 3 månader s. k. sommarskola, från vilken flertalet barn åtminstone i tredje och fjärde klasserna permitteras eller helt enkelt utebliva; för dessa barn förkortas sålunda läsåret med omkring en tredjedel. Så omnämner vederbörande folkskoleinspektör i sin berättelse för 1905—1910, att t. ex. i Billinge och Röstånga skoldistrikt inom Onsjö kontrakt mer än hälften, i Asks och Konga distrikt $\frac{3}{5}$, i Reslövs distrikt cirka $\frac{3}{4}$, i Bosarps och V. Strö distrikt ända till $\frac{9}{10}$ av barnen i folkskolans tredje och fjärde klasser haft sådan sommarledighet.

Den allra svagaste skoltypen är givetvis den *mindre folkskolan*, i vilken en småskollärarinna *samtidigt* meddelar undervisning ena hälften av läsåret åt *fyra folkskoleklasser* och andra hälften åt två småskole-

klasser. De mindre folkskolornas antal var 1911 2,447, med sammanlagt 84,107 barn.

En annan beaktansvärd olägenhet är, att ett högst betydande antal fattiga och mindre bemedlade barn med stöd av § 48 folkskolestadgan avgå utan att ha avslutat skolkursen. I allmänhet avgå dessa barn, sedan de genomgått tredje klassen, men stundom redan på ett tidigare stadium. Nämnda § 48 är emellertid avsedd för undantagsfall, men på ett och annat ställe ser det ut, som om undantagen vore regel. Det har till utskottets kännedom kommit, att fall inträffat, då hela klasser barn avgått på detta sätt. Sådan för tidig avgång förekommer huvudsakligen på landsbygden, men även i städerna, där dock detta missförhållande verkar något mindre kännbart, emedan den grundläggande undervisning, som städernas barn erhålla, i allmänhet torde vara av bättre beskaffenhet. Att föräldrarnes fattigdom skall vålla avbräck i barnens rätt att erhålla det lilla kunskapsmått, som vår folkskolestadga avser, måste anses som ett synnerligen beklagligt missförhållande, som icke längre bör legaliseras i vår folkskolestadga.

Bristen på fortsättningsskolor för barn, vilka genomgått folkskolans lärokurs, förtjänar likaledes att framhållas. Endast 35,5 procent av folkskolorna på landsbygden hade år 1911 fortsättningsskola. De mindre folkskolorna sakna naturligtvis helt och hållet anordning för fortsatt utbildning. Detta blir så mycket mera kännbart, som för landsbygdens barn finnas få eller inga andra tillfällen till fortbildning efter den i allmänhet tidiga avgången från folkskolan.

Vad själva undervisningen beträffar kommer landsbygden av flera anledningar i en mindre gynnad ställning än städerna. Sådana folkskolor som t. ex. littera E och F, i vilka läraren måste undervisa flera klasser samtidigt på olika åldersstadier, behövde tydligen alldeles särskilt dugliga lärare. Men i stället förhåller det sig så, att de bäst meriterade lärarna söka sig till städerna, och vid tävlan om fortbildningskurser och resestipendier få landsbygdens lärare merendels stå tillbaka för sina kamrater i städerna. På grund av de ekonomiska förhållandena inom kommunerna, ja, någon gång på grund av oförståelse lämnas icke alltid det stöd, som kräves såväl med hänsyn till lärarens strävan efter fortbildning, som då det gäller att anskaffa de yttre hjälpmedlen för undervisningen. Komma så därtill, såsom med nuvarande otillfredsställande avlösningsförhållanden ofta är fallet, ekonomiska bekymmer, torde lätt nog kunna inträffa, att lärarens intresse för kallet slappas, helst då han finner det så gott som omöjligt att på ett fullt tillfredsställande sätt på den korta tiden medhinna den förelagda kursen.

Men det är ej nog med att landsbygdens skolor få nöja sig med de minst meriterade folkskollärarna. Det händer, att på grund av lärarebrist och förut omnämnda förhållanden de icke få någon examinerad lärare alls utan måste nöja sig med småskollärarinnor för folkskolor. I många folkskolor har undervisningen i årtal uppehållits på detta sätt. Ett rätt stort antal dylika lärarinnor ha på grund av lärarebristen erhållit dispens från folkskollärarexamen med rätt att söka och innehava folkskolläraretjänst i en viss församling eller vid viss skola. Sådan dispens meddelades 1912 åt 31 lärarinnor. Sedan dessa dispenserade lärare numera få för pension tillgodoräkna sig de tjänsteår, de före dispensen innehaft, är det att befara, att, om icke lärarebristen snart avhjälpes och stor återhållsamhet iakttages vid beviljande av dylik dispens, en del skoldistrikt, som icke anse sig kunna förbättra sitt skolväsen, så att examinerade krafter kunna lockas att söka lediga platser, komma att rekrytera sin folkskollärarekår på detta sätt. I många fall måste pensionerade lärare anlitas för undervisningen.

För den, som söker bilda sig ett omdöme om de hygieniska förhållandena vid folk- och småskolor på landsbygden, erbjüdes en god handledning i det betänkande, som med statsunderstöd avgivits i mars detta år av kommitterade, som utsetts av svenska provinsialläkareföreningen för utredning av skolhygieniska spörsmål. Av de utav kommittén utsända frågeformulären återkommo 30 procent med svar omfattande 1,861 skolbyggnader och 4,066 skolklasser. Det hade naturligtvis varit önskvärt, att materialet varit ännu större, men undersökningen är dock den i sitt slag mest fullständiga, som hittills förekommit i vårt land, och torde praktiskt sett lämna ett någorlunda troget uttryck för de faktiska förhållandena.

Bland de brister, som denna undersökning påvisar, tillåter sig utskottet omnämna följande.

Sju procent av det antal skolhus, som omnämnas i undersökningen, ha ursprungligen uppförts icke för att användas som skollokaler utan som boningshus, fattighus, sockenmagasin, krog, ladugård e. d. »Det behöver knappast framhållas», heter det härom i utredningen, »att byggnader, som ej från början anordnats till skolhus, äro mer eller mindre olämpliga härtill». Sex procent av alla undersökta skolhus ägas av bolag eller enskilda. Flertalet av dessa förekomma i övre Norrland, varest ej sällan inträffar, att skolan är inhyrd i en bondgård, och dessa slags skolor äro ofta i många avseenden synnerligen bristfälliga, sakna ventilation, äro dåligt rengjorda, utsatta för störande inflytelser o. s. v.

Av de undersökta skolhusen befunnos 11 procent icke uppfylla

rimliga anspråk i fråga om byggnadsgrundens dränering. Även skolhus, byggda under de allra senaste åren, stå på olämplig grund. I omkring 11 procent av nämnda skolor saknas trossbottnar.

Ej mindre än 20 procent av de undersökta skolorna sakna avklädningsrum, och i 13 procent är avklädningsrummet icke uppvärmt. 71 procent av avklädningsrummen äro för små, d. v. s. ha en golvyta mindre än en halv kvadratmeter per barn. Bristen på tillräckligt stora, väl uppvärmda avklädningsrum måste anses som högst betänkelig. Barnen behöva dessa rum, för att där upphängda kläder skola kunna hållas varma och torra, när de behöva påtagas. Barnen nödgas ofta uppehålla sig i avklädningsrummet, vare sig då ogynnsam väderlek hindrar dem att vistas ute i det fria, eller då de därstädes — i brist på särskilda rum för detta ändamål — intaga sina måltider. Är då detta avklädningsrum icke tillräckligt uppvärmt, riskera de att förkyla sig, när de komma från det vanligen överhettade skolrummet.

Skolgårdar saknas vid 8 procent av de undersökta skolorna och äro vid 25 procent av dem för små (under 10 kvadratmeter per barn). Lekskjul finnes endast vid en av de över 1,800 i undersökningen beskrivna skolorna, eburu gällande normalritningar förutsätta, att sådant skall finnas. Skolträdgårdar saknas i 74 procent av skolorna.

Luftrymden i skolsalarna är under minimum (5 kubikmeter pr barn) i 25 procent av de ifrågavarande skolorna. Det finnes skolbyggnader, uppförda under de sista 6 à 7 åren, som icke hålla mer i rymd än 3—4 kubikmeter per elev.

En av orsakerna till att många folkskolebyggnader på landet äro så ytterst bristfälliga är saknaden av tidsenliga normalritningar. För 13 år sedan erhöll k. överintendentsämbetet i uppdrag att utarbета sådana. De normalritningar, som härigenom skulle ersättas, äro upprättade för en mansålder sedan. Efter vad utskottet har sig bekant, är ett förslag utarbetat men har i vissa hänseenden befunnits otillfredsställande. Innevarande riksdag har beviljat medel till anordnande av en pristävlan för åstadkommande av fullgoda normalritningar. Hur nödvändigt det är att sådana snart bliva tillgängliga, är lätt att förstå, då man erinrar sig, att över 100 nya skolhus byggas varje år.

Om barnantalet yttrar kommittén följande:

»För rikets allmänna läroverk är i stadgan bestämt i § 45 mom. 2, att högst 30 lärjungar må undervisas i gymnasiets klasser och högst 35 i realskolans. Detta sistnämnda tal kan också gärna vara tillräckligt för folkskola. Åtminstone bör 40 barn vara det högsta tillåtna antalet. Vad småskolan vidkommer borde barnantalet i varje klass här ej över-

skrida 30. Erfarenheten och direkta undersökningar hava ådagalagt, att det ej är möjligt för en lärare att tillfredsställande undervisa större mängd samtidigt. De inlotna meddelandena visa, att å somliga platser måste 60 å 70, ja, ända till 80 barn i folkskolan och 40 å 50 och däröver i småskolan undervisas samtidigt.»

Belysnings- och ventilationsförhållandena i skolorna synas också lämna mycket övrigt att önska. Hela fönstren kunna öppnas endast i 73 procent av skolorna. I några skolor finnes intet fönster, som kan öppnas. Innanfönster saknas i 20 procent av skolorna. I 23 procent av skolhusen saknas gardiner eller annat skydd mot direkt solljus.

Endast halva antalet av de undersökta skolorna ha visat sig ha golv av god beskaffenhet. Nära hälften av dessa skolor ha haft för låg temperatur vid arbetets början, varjämte uppvärmning i nära hälften av fallen varit otillfredsställande.

Om skolbänkarna yttrar kommittén: »även om man är tämligen moderat i sina fordringar, kan man ej få upp procenten på de hjälpliga skolbänkarna högre än till 41 procent».

I regel finnas även vid landsbygdens skolor särskilda slöjdsalar för gossarna, men på en del ställen slöjdas i avklädningsrummen eller i skolsalen.

I folkskolestadgan är föreskrivet, att gymnastik skall utgöra läroämne i såväl små- som folkskolan. Av de utav kommittén inhämtade meddelandena framgår emellertid, att i 20 procent av skolorna gymnastiseras $\frac{1}{4}$ timme per dag eller däröver och i de återstående 80 procenten »någon gång i veckan». Intet svar har upplyst, att gymnastiksal finnes. För gymnastik i det fria saknas lämplig attiralj.

Vad renhållningen och särskilt skurningen av skolrummens golv beträffar framhåller kommittén, att nära 70 procent av de i detta hänseende undersökta golven skuras mindre än en gång i månaden. I 29 procent av skolorna förekommer icke daglig städning. Torrsopning är förhärskande, och i 14 procent av skolorna ombesörjes städningen av skolbarnen. Handfat, handdukar och tvål saknas i de övervägande fallen.

Särskilda matrum synas helt och hållet saknas; barnen intaga sina måltider — matsäcken består vanligen av smörgås, möjligen med pålägg, och mjölk — i avklädningsrummet (62 procent) eller skolsalen (38 procent).

Av provinsialläkarna företagna undersökningar av 4,423 barn i 23 län utvisa, att 9 procent av dessa barn äro undernärda. Härom yttrar

kommittén: »Även om orsakerna äro flera, är det icke desto mindre säkert, att skolarbetet direkt och indirekt har skuld däri».

Skolbad äro så gott som okända på landsbygden.

Så långt provinsialläkareföreningens kommitterade.

Av den redogörelse, som här lämnats, torde framgå, att vårt skolväsen på landsbygden lider av betänkliga brister såväl med hänsyn till det sätt, varpå undervisningen är anordnad, som med hänsyn till rent hygieniska krav.

Att på folkskolans område under de senaste årtiondena avsevärda förbättringar vidtagits skall icke förnekas, men dessa förbättringar innebära dock långt ifrån allt vad som bort och kunnat göras. En hel del kommuner och skoldistrikt torde redan utan bidrag från statens sida med all säkerhet kunna uträtta mycket för sitt skolväsendes upphjälpande; svårare ställer sig detta för dem, som äro tyngda av allt för stora utskylder av olika slag.

Ökad upplysning om de verkliga förhållandena på skolans område och om nödvändigheten av god grundläggande bildning är i hög grad behöfelig, och våra föreläsningsföreningar skulle säkerligen kunna bidraga till spridandet av sådan upplysning. Härigenom skulle de ock gagna sin egen verksamhet, alldenstund inhämtande av god folkskolebildning givetvis är en förutsättning för att allmänheten skall kunna tillgodogöra sig, vad som meddelas i de populärvetenskapliga föreläsningarna. Folkskoleinspektörerna borde mera allmänt än som nu sker samla befolkningen i orterna till överläggning om skolans angelägenheter och övertyga föräldrarna om att skolplikten åsyftar barnens eget bästa. Vidare borde klarare bestämmelser införas beträffande användningen av sådana skolformer, som äro avsedda för undantagsfall, så att icke dessa skolformer bleve de vanliga. Även borde bestämmelser finnas, som begränsade antalet undervisade barn på sådant sätt, att icke på läraren lades en undervisningsbörda, som måste anses överstiga hans krafter.

Utskottet håller vidare före, att i sådana trakter i vårt land, där barnens hem äro så belägna, att avståndet till närmaste skola är stort eller möjligheten att komma dit förenad med avsevärda svårigheter, t. ex. på grund av dåliga vägförhållanden eller genom att barnens hem av mellanliggande vatten är skilt från skolan o. s. v., barnens regelbundna skolgång bör underlättas t. ex. på sådant sätt, att de genom det allmännas försorg må kunna under skoltiden inackorderas i närheten av skolan. Liknande inackorderingssystem praktiseras redan på statens

och kommunens bekostnad inom vissa distrikt i Norrland. I hög grad önskligt vore också, att barn, som måste intaga sina måltider i skolan, bereddes möjlighet att där erhålla ett mål varm mat, de fattiga gratis. Rättvisan mot barnen kräver, att de icke bliva sämre ställda med hänsyn till sin skolundervisning, därför att de äro fattiga eller blivit födda i avlägsna bygder: barnens rätt till undervisning måste på allt sätt värnas.

Alla dessa förbättringar kunna givetvis icke ernås, utan att staten ikläder sig avsevärt ökade utgifter för skolväsendet. Kommunerna äro redan så ansevärt betungade av sina kostnader för folkskolan, att — enligt uppgift av herr Hamilton i hans vid denna riksdag avgivna motion nr 128 — 43,9 procent av de kommunala utgifterna i landskommunerna gå till folkskolan, varför åtminstone en stor del av dem torde sakna förmåga att ytterligare göra uppoffringar för detta ändamål.

Här kunna olika utvägar väljas. Den enklaste lösningen vore tydligen, att staten övertoge hela folkskolebudgeten. Frånsett att riksdagen för närvarande svårligen torde biträda ett sådant förslag, kan det anmärkas, att åtgärden synes betinga en väsentlig inskränkning i den kommunala självstyrelsen i vad beträffar folkskoleväsendet. I motion till denna riksdag har av herr Hamilton framställts ett annat förslag till frågans lösning, nämligen att staten lämnar ett bidrag av 10 kronor för varje undervisat barn. Här om har dock utskottet icke ansett sig ha anledning att vid detta tillfälle göra något uttalande, då nämnda motion hänvisats till behandling av annat utskott. Mest tilltalande synes utskottet motionärens förslag, att staten lämnar extra anslag till kommuner, som för nödvändiga skolutgifter betala ett visst minimibelopp per bevillningshundra. Men utskottet anser sig icke böra göra något bestämt uttalande till förmån för detsamma, då den föreliggande frågans besvarande kräver en långt mera ingående undersökning än vad utskottet kan åstadkomma. Även andra förslag ha framkommit, såsom att staten skulle övertaga vissa av kommunernas utgifter för skolbyggnader och skolmaterial.

Utskottet anser, att riksdagen icke bör binda sig vid ett uttalande till förmån för något visst av dessa eller andra förslag till lösande av föreliggande betydelsefulla fråga. Huvudsaken är, att kraftiga åtgärder vidtagas till avhjälpande av ovannämnda stora missförhållanden, och att vad i detta hänseende kan göras göres snart.

På grund av vad utskottet ovan anført får utskottet hemställa,

att andra kammaren för sin del måtte besluta, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t måtte taga i övervägande, vad som från statens sida kan göras för förbättring av folkskoleväsendet på landsbygden.

Stockholm den 2 juli 1914.

På utskottets vägnar:

NILS HELGER.
